

Muhaddislere Verilen Unvanlar*¹

رتب الحفظ عند المحدثين

Abdullah b. Sâdık el-Ğumârî²**Necmeddin ŞEKER**Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi;
nseker38@hotmail.com**Özet**

Bu makale isminden de anlaşılacağı üzere hadis ilmiyle meşgul olan kimselere verilen bir kısım unvanları konu edinmektedir. Yazar klasik kaynaklarda hadisçileri derecelendirmek üzere ihdas edilmiş olan talip, muhaddis, hâfız, hüccet hâkim gibi bir kısım unvanların yanlış kullanıldığını iddia etmektedir. Bunun yerine hıfzın mertebelerinin müsnîd muhaddis, müfîd, hâfız ve emru'l-müminîn olması gerektiğini söyleyerek Ehl-i Hadisin klasik döneme ait kullanımlarından verdiği örnekler ve yaptığı açıklamalarla bunu ispatlamaya çalışmaktadır.(çev.)

Bismillahirrahmanirahim³

* Bu başlık makalenin muhtevassından hareketle bizim kendi tasarrufumuzla verdiğimiz bir isimdir. Makalenin orijinal başlığı “*Muhaddislere Göre Hıfzın Mertebeleri*” (رتب الحفظ عند المحدثين) şeklindedir.

¹ Geliş/Kabul Tarihi: 29.11.2017/10.04.2018 – Çeviri Makale

² Ebu'l Fazl Abdullah b. Muhammed b. Sadık b. Ahmed b. Kasım el-Ğumârî, 1910 yılında Fas Tanca'da dünyaya geldi. Fas Karavîyn Üniversitesinde eğitim gördükten sonra 1930'da Mısır'a gitti. Uzun yıllar Ezher Üniversitesinde çalıştı. 1970'te Ülkesine dönünceye kadar burada ilmi çalışmalarına devam etti. Yüz civarında çalışması bulunan müellif 1993'te Tanca'da vefat etti. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Faruk Hamâde, *Abdullah b. Sadık el-Ğumârî*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2006.

³ Bu makale Muhaddis, Allâme Abdullah b. Sâdık el-Ğumârî tarafından hazırlanmış olup aslı Fas'ta yayınlanan “*Hakka Davet Dergisi*”nin Kasım 2009 sayısında رتب الحفظ عند المحدثين ismiyle neşredilmiştir. Bu yazı aynı zamanda müellifin kendi biyografisi olarak hazırladığı “*Sebilu't-Tevfik Fi Tercemeti Abdillâh b. Sadık*” isimli eserinde de yer verilmiştir.

Münâvî *Şemail Şerhi*'nin⁴ baş taraflarında el-Mutarrızî (610/1213)'den⁵ şunu nakleder: Ehl-i hadisin bir kısım mertebeleri vardır.

Bunların ilki **Talib** yani (hadis eğitime) yeni başlayan (mübtedî) kimsedir.

Sonra **Muhaddis** gelir. Bu tabir, hem hadis rivayetini üstlenen hem de hadis dirayetine özen gösteren kimseler için kullanılır.

Daha sonra **Hâfız** gelir. Bu ifade ise yüz bin hadisi metin ve senediyle birlikte ezberleyen kimseler için kullanılır (an bir sıfattır).

Arkasından **Hüccet** gelir. Bu da üç yüz bin hadisi bilen kişidir.

En son **Hâkim** gelir. Bu (sıfat) da mervî olan bütün hadisleri bilen kimseyi niteler.

(Ancak) Ehl-i hadis bu derecelendirmeyi kabul etmedikleri gibi buna itibar da etmezler. Çünkü yapılan bu derecelendirme, kendileri tarafından geliştirilen terminolojiye (oluşturdukları ıstıhlara) aykırıdır.

Zira (İslamî terminolojiye göre):

Talib: Bütün ilim dallarında eğitime yeni başlayan kimse için kullanılır. Sadece hadis (ilmin)'e has değildir. (Bu konuda) Taberânî'nin İbn Mesûd'dan zayıf bir senetle rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurur: “Açgözlü iki grup insan vardır ki elde ettiği şeylere doymaz; (Birincisi) ilim **talibi** (diğeri de) dünya talibi.”⁶

Hüccet: Bu ıstılah (cerh ve ta'dil ilmindeki) ta'dilin mertebelerinden birisidir. Hıfz ile ilgili değildir. Bu mertebeye Zehebî'nin Tezkiretu'l-Huffaz'da ifade ettiği gibi “sıka”dan üstün bir mertebedir. Bu konunun izahı Allah'ın yardımıyla ileride gelecektir.

Hâkim'e gelince: bunun hıfz veya tadil ile bir ilgisi yoktur. Bu bazı hâfız ve muhaddislerin ailevî bir lakabıdır. (Mesela) bunlardan birisi h. 378'de vefat etmiş olup “Kitabu'l-Kuna” ve diğer kitapların müellifi olan Hâfız Ebu Ahmed

⁴ Tirmizî'nin eş-*Şemâ'ilü'l-Muhammedîye* adlı eserinin en önemli şerhi olup İstanbul (1290) ve Kahire'de (1317, 1318) Münâvî'nin şerhi olarak neşredilmiştir. (çev)

⁵ Ebu'l-Feth Burhânuddîn Nâsr b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrızî el-Hârzmî, hayatı eserleri ve ilmî görüşleri konusunda geniş bilgi için bkz. M. Said Çöğenli, “Mutarrızî” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, 31, 375,376.(çev.)

⁶ Aynı rivayet *Darımî 'nin Mukaddime'sinde* bir kısım lafız farklılıklarıyla birlikte mevkuf olarak yer almaktadır. Bkz.Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. *Mukaddime*, 338, 339.

Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshak en-Nisâbûrî el-Kerâbisîdir. Onlardan bir diğeri ise Müstedrek'in vd. kitapların sahibi olan Hâfız Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Naîm ed-Dabî en-Nisâbûrî'dir. (Bu kişi aynı zamanda) İbn Bey' olarak da bilinir. H. 405'de vefat etmiş olup Hakimu'l-Kebîr'in talebesidir. Onlardan bir diğeri de Hâfız Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed b. Haskân el-Kureşî el-Âmîrî en-Nisâbûrî el-Hanefî'dir. (Bu zat) İbn Hizâ' ve Haskânî olarak bilinir. Müstedrek sahibi Hâkim'den (ilim) almıştır. H. 470'den sonra vefat etmiştir. Hâkim olarak adlandırılardan birisi de muhaddis Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-İsterâbâdî'dir. (Bu zat) h. 432 de hadis rivayetine başlamıştır. Tacu's-Subkî, Tabakatu's-Şafiyetu'l-Kübra'da onun (hayatı) ile ilgili bilgi vermiş ancak vefat tarihinden bahsetmemiştir. Müteahhirûn'un hiçbir araştırma yapmadan el-Mutarrîzî'nin sözünü taklit ederek nakletmeye meyletmeleri ilginçtir.

Ehl-i Hadise göre hıfzın mertebeleri gerçekte şunlardır:

- 1) MÜSNÎD
- 2) MUHADDİS
- 3) MÜFÎD
- 4) HÂFİZ
- 5) EMRU'L MÜMİNİN Fİ'L-HADİS

1) **MÜSNÎD:** “ ن ” harfinin kesresi ile okunur: (Hadisin) metni konusunda bir uzmanlığı olmasa da muayyen bir sıfatla hadisteki teselsül⁷, inkıtâ⁸ ve ittisal⁹ bakımından senede itina gösteren kimsedir. (Mesela) Şeyhimiz(!) Allame Hüseyinî et-Tahtâvî el-Hanefî bu asrın rakipsiz bir müsnîdidir. Onun “*el Mes'a el-Hamîd ila Beyâni ve Tahrîri'l-Esânîd*” isimli bir kitabı vardır. (Müellif bu eserde) yaklaşık 400 “sebet”¹⁰ (türü rivayet) üzerinde isnat araştırması yapmıştır. (Bu araştırmada) şüpheli birçok durum ile ilgili olarak (okuyuculara) uyarıda

⁷ Hadisin Mürsel olarak rivayet edilmesini ifade eder. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 155.

⁸ Senette ravi düşmesi, ravi atlanması anlamındadır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 76.

⁹ Hadisin senedindeki râviler arasında bir kopukluğun, atlamanın bulunması demektir. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 79.

¹⁰ Bir kimsenin içinde hocalarının isimlerini, senetlerini, semâ ettiği hadisleri, bu semâ'da kendisine eşlik eden râvilerin isimlerini topladığı mecmua'lara verilen bir isimdir. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 136.

bulunmuştur. (Bunlar) Fihristü'l-Feharis'de¹¹ yer alan şüpheli durumlar olup metinlerde pek fark edilmezler.

2) **EL-MUHADDÎS**: Kütübü Sitte'yi, Muvatta'yı, Darımî'nin, Darekutnî'nin ve Beyhâkî'nin Sünnen'leriyle Hakîm'in Müstedreki'ni ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'ni sema metoduyla alan; bunların yanı sıra çok sayıda metin ezberleyen kimseler için kullanılır. Bu zamanda hadis ezberlemek veya ihtiyaç hissettikçe onlara ulaşmak için Camiu's-Sağır'e birkaç defa müracaat eden kişinin (buradaki) hadislere zihnen aşinalık peyda etmesi kâfidir. Camiu's-Sağır on binlerce hadis ihtiva etmektedir. Ancak (dikkatli olmak gerekir) bu kitabın içinde sahih, hasen ve zayıf hadisler, hatta mevzu rivayetler dahi vardır.

3) **EL-MÜFÎD**¹²: H.3. asırda ortaya çıkmış bir unvandır. Hâfız Hatîb (Bağdâdî) (bu konuda) şöyle demiştir: Bana Muhammed b. Abdillâh, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yakub'dan rivayetle şöyle dedi: "Musa b. Harun beni Müfîd olarak isimlendirdi." Zehebî de: "Bu ifade lakap olarak ilk defa bu dönemde – h. 300 den önce¹³ - kullanılan bir ibaredir" dedi. Hücet Sika'dan üstün olduğu gibi, Hâfız da örfte Müfîd'den daha üstündür. (Yukarıda) zikredilen Ebu Bekir'in dışında Müfîd lakabı ile nitelendirilenler (den bir kısmı) şunlardır: Ebu Bekir ve Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Yakub er-Râkî el-Muerrih. (Bu zat) Taberânî'den ve başkalarından (hadis) rivayet etmiş olup h. 382 de vefat etmiştir. Hatîb (Bağdâdî) onu ehl-i hadisin fazileti konusunda hadis uydurmakla itham etmiştir. (Bu konuda uydurulduğuna) işaret edilen hadisin lafzı bildiğim kadarıyla şöyledir:

"Kıyamet günü, ehl-i hadis ellerinde mürekkep olduğu halde gelirler. Allah (c.c.) Cibril'e onları getirmesini emreder. (Onlar getirilince) Allah -onlardan daha iyi bildiği halde- onlara kim olduklarını sorar. Onlar da biz ashab-ı hadisiz derler. Allah Azze ve Celle onlara, ادخلوا الجنة على ما كان منكم طالما كنتم تصلون على في

¹¹ Bu eser Abdülhay el- Kettânî'nin eseri olup orijinal adı *Fihristü'l-Fehâris ve'l-esbât ve mü'cemu'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselselât*'tir. III cilt olan eser 1984'de Beyrutta basılmıştır. Bkz. M: Yaşar Kandemir, "Fehrese" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII/298.

¹² Hadis ıstılahında muhaddis mertebesinde üstün olmakla beraber hâfız mertebesine ulaşmamış olan hadis âlimi demektir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 107.

¹³ Ancak Bezzâr, Musa b. Ubeyde er-Rebezî için: "Müfîd'dir, "Hâfız" değildir" dedi. Er-Rebezî h.153'te vefat etti.

الدار الدنيا ‘Sizden birileri bana dünyada iken salavata devam ettiği müddetçe cennete girin’ buyurur.”

Bunu Hatîb Tarih’inde, Muhammed b. Yusuf er-Râkî tarikiyle şöyle rivayet etmiştir; Taberânî bize ed-Dabrî’den o da Abdurrezzak’tan o da Ma’mer’den o da Zührî’den, Zührî de Enes’ten merfu olarak rivayet etti.

(Aynı hadisi) Ebu’l-Hasan er-Ruyânî, el-Fevaîd” (isimli eserin)de Abdullah b. Cafer el-Cubaî’den o da Muhammed b. Yusuf er-Râkî’den naklen rivayet etti. Fakat o (bu rivayetinde) Ma’mer > Katade > Enes tarikini kullandı.

(Aynı hadisi) İbn Cevzî Mevzuat’ında Hatîb tarikiyle rivayet ederek: “Bu (rivayetin sıhhati konusundaki) sorumluluk er-Rakî’ye aittir” (الحمل فيه على الرقي) dedi. Zehebî ise bu hadisin Taberânî adına uydurulduğunu söyledi.

(Ayrıca bu rivayeti) Deylemî Müsnedu’l-Firdevs’te rivayet etti. En-Nemîrî ise bu rivayete başka bir tarikle “el-İ’lâm” (isimli eserin)de yer verdi. (Bu senette) Muhammed b. Ahmed b. Malik el -İskenderânî vardır ki (bu zat) meçhul bir râvidir.

Sehâvî ‘Kavlü’l-Bedi’de bunu iki yönden zayıf olarak ihtisar etti. Bu onun (r.a) gevşekliğindedir. (Oysa) hadis Hatîb’in, İbn Cevzî’nin ve Zehebî’nin dediği gibi mevzu’dur.

Bu hadisin mevzu olduğunu teyit eden bir başka husus da manasındaki bozukluk ve (rivayetin) Abdurrezzak > Ma’mer > Zührî > Enes kanalıyla gelmiş olmasıdır.

Kendilerine “müfid” lakabı verilenlere gelince: (Bunlardan birisi) Mealimu’s-Sünen ve daha başka eserlerin sahibi olan Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Bustî el-Hattâbî’dir. O (aynı zamanda) Müstedrek sahibi olan Hâkim’in de şeyhlerindedir. H. 383 de Afganistan bulunan memleketi Bust’da vefa etmiştir.

(Bir diğeri de) sene 456 da vefat eden Ebu Said Muhammed b. Ali b. Muhammed en-Nisâbûrî el-Haşşâb da bunlardandır.

H.489’da vefat eden Ebu Mansûr Abdulmuhsîn b. Muhammed b. Ali eş-Şeyhî es-Seffâr de “müfid” olarak nitelendirilenlerden bir başkasıdır.

H. 548 de vefat eden Ebu’l-Ferec Abdu’l-Halik b. Ahmed b. Abdulkadir b. Muhammed b. Yusuf el -Yusufî el-Bağdâdî de “müfid” olarak bilinenlerdendir.

(Ayrıca) Ebu Ali Sadreddin Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Teymî el-Bekrî es-Sûfî- ki 656 senesinde vefat etmiştir- müfid olarak nitelendirilenlerden bir başkasıdır.

Sene 656 da vefat eden Şemseddin Ali b. Muzaffer b. Kasım er-Rebî' ed-Dımeşkî de bunlardan birisidir.

(Bunların dışında) müfid, muhaddisin şartlarını taşıyan ve talebelerin istifadesi için Huffâz'ın imla meclislerindeki istimla' görevini îfa eden (yani onlara duymadıklarını duyurmak, anlayamadıklarını kavratmak için de gayret gösteren kimsedir. Bu (aynı zamanda) "ilel" in bilinmesinin yanı sıra "âli isnad" in "nazil isnad" dan ayırt edilmesi ve "bedel"¹⁴ "musafaha"¹⁵ ve "muvafakat" in¹⁶ bilinmesi için (gerekli)dir.

Bunun delili, Ebu Davud ve Nesâî'nin Râfi b. Amr'dan rivayet ettikleri şu hadistir: " *Ben Rasulullah'ı (sav.) Mina'da Duhâ (güneşi) yükselirken alaca renkli katırının üzerinde insanlara hitap ederken gördüm. (Bu arada) Ali (r.a.) ondan (duyduklarını) diğerlerine aktarıyordu.*"

(Bu konuyla ilgili olarak) Sahih (?) de (yer alan bir rivayet) Ebu Cemre'den şöyle nakledilmiştir: " *Ben, İbn Abbas ve insanlar arasında tercümanlık yapıyordum.*"

4) **HÂFİZ:** Bunun tarifi konusunda "müteşeddî"¹⁷ ve "mütesahil"¹⁸ (âlim)ler arasında ihtilaf vardır. Bu konuda kabul görmüş genel tanıma göre "Hâfız"ın (şu) üç şartı taşıması gerekir:

- 1- Metinleri ezberlemesi; ancak bu durumda ezberlediği hadis sayısı 20 binden az olmamalıdır.
- 2- Senetleri ezberleyip sahihini sakiminden ayırt edebilmelidir.
- 3- Râvi tabakalarını ve hallerini, tabaka tabaka, -bilmediği bildiğinden az olacak şekilde- öğrenmelidir. Öyle ki bir râvi hakkında

¹⁴ Bir ravinin mutemet bir kitapta yer alan bir hadisin rivayetinde, farklı bir senetle bu kitap müellifinin şeyhinin şeyhinde müellifle birleşmesi demektir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 40.

¹⁵ Meşhur hadis musannıflarından birinin rivayet ettiği bir hadisin senedindeki ravi sayısı ile aynı hadisi rivayet eden başka birinin senedinde bu ravinin şeyhinden veya şeyhinin şeyhinden sonraki ravi sayısının eşit olmasıdır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 113.

¹⁶ Meşhur hadis musannıflarından birinin rivayet ettiği bir hadisi, senette musannıfın şeyhinde birleşmek üzere musannıfa uğramayan bir senetle rivayet etmek demektir. Daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 122.

¹⁷ Ravi değerlendirmelerinde sıkı olup aşırı giden cerh ve ta'dil âlimlerini niteleyen bir ifadedir. (çev.)

¹⁸ Ravi değerlendirmelerinde titizlik göstermeyen, gevşek davranan cerh ve ta'dil âlimlerini niteleyen bir ifadedir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 120.

“ben bu râviyi tanımıyorum” dediğinde o (tanımadığı) râvi meçhul bir râvi olarak kabul edilir.

Hâfizlar ezberlediklerinin azlığına veya çokluğuna göre farklılık arz ederler.

İşte bunun bir kısım örnekleri:

Yakub ed-Devrâkî: “Hüseyim’in ezberinde yirmi bin hadis vardır” dedi.

Yahya b. Maîn, İbn Mübârek’in kitaplarında yer verdiği hadis sayısının 20 bin olduğunu söyledi.

Yezid b. Harun (bu konuda): “İsnatlarıyla birlikte 24 bin hadis ezberledim” Bunda övünme yok. Şamlılardan da 20 bin (hadis) ezberledim. Bu konuda kimseye veremeyecek bir cevabım yok (لا اسئل عنها) dedi.”

Aynı şekilde Yezid b. Harun şunu da ekledi: “ Fiten hadislerini bir defa dinleyip (Bunlardan da) 20 bin tanesini ezberledim. Dileyen bunlara tek bir harf sokuştursun, ben onu ayırt edebilirim. (Oysa) Fiten hadisleri uzundur. (Bazen) Yaklaşık bir defter (kırtas) kadar olabilir.

Bunu Nesâî Sünnen-i Kübrâ’sında, İbn Ebi Hatîm ve Taberânî tefsirlerinde, Ebu Ya’la Mu’cem’inde (hepsi de) Yezid b. Harun > Esbağ b. Zeyd > Kasım b. Ebi Eyûb > Said b. Cübeyr > İbn Abbas tarihiyle rivayet ettiler.

İbn Kesir (bu rivayetin) İbn Abbas’ın kendi sözü olup mevkuf olduğunu, (hatta) bu konuda merfu rivayetlerin yok denecek kadar çok az olduğunu söyledi.

Bence İbn Abbas, bu rivayeti Ka’bu’l-Ahbar ve benzeri kimselerden almış olduğu israiliyât (haberleri arasında) rivayet etmiş gibidir. Bunu Şeyhimiz Hâfiz Ebu’l-Haccac el-Mizzî’nin söylediğini duydum.

Hâfiz Heysemî, Mecmuz-Zevâid’de bu rivayeti Ebu Ya’lâ’ya nispet ettikten sonra şöyle dedi: Bu rivayetin ricâli, Esbağ b. Zeyd ve Kasım b. Ebi Eyyub hariç Sahih’in ricalleri(nden)dir. (Hâlbuki) onların her ikisi de “sika” kimselerdir.

Bana göre Asbağ’ın *Mizanu’l-İtidal*’daki biyografisinden bahsedilirken yer verilen kunut dualarıyla ilgili hadisin râvilerinden birisi düşmüştür. Yine aynı

şekilde Kasım'ın *Tehzibu't-Tehzib*'deki terceme-i halinde de (bir yanlışlık) vaki olmuştur. Bu (bence) bir tashiftir.¹⁹

Davud b. Amr ed-Dabîy şöyle dedi:

İsmail b. İyaş bize hıfzından hadis naklediyordu. Onun yanında hiçbir zaman bir kitap olduğunu görmedim. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ona, on bin hadis ezberleyip ezberlemediğini sordu. O da: “on bin, on bin” (nice on bin...) dedi. Babam Ahmed onunla ilgili olarak: “Bu Vekî' (b. Cerrâh) gibi (bir adamdır)” dedi.

Harb el-Kirmânî şöyle dedi: “ Said b. Mansûr bize hâfızasından on bin civarında hadis imla ettirdi.

Sünnen sahibi Ebi Davud'un oğlu Hâfız Ebu Bekir şöyle dedi: “Ben İsbahân'da hıfzımdan 36 bin hadis rivayet ettim. Bunlardan (sadece) yedi tanesi hususunda yanılmaktan dolayı ilzam edildim. Daha sonra oradan ayrılınca kitabıma baktım. Onlara tahdis ettiğim rivayetlerden beş tanesinin kusurlu olduğunu (yani beş tanesinde yanlışlığı) fark ettim.

Hâfız Ebu'l-Hafs İbn Şahin şöyle dedi: İbn Ebi Davud bize hadis imla etti. Ancak hiçbir zaman elinde kitap (olduğunu) görmedim. O hep hıfzından imla ettirirdi. Gözlerini kaybettikten sonra, (gelir) minbere oturur, oğlu Ebu Amr ise elinde kitapla onun yanına yanaşırdı. (Oğlu sadece hatırlatmak için): “falanca hadis” derdi. O (İbn Ebi Davud) da hâfızasından onu serdedirdi. Dersin sonuna kadar bu böyle devam ederdi.

Bir gün bize ezberinden fiten hadislerini okudu. Bunun üzerine Ebu't-Temâm ez-Zeynî ayağa kalkıp şöyle dedi: “Tebrik ederim, İbrahim el-Harbi hariç (bu güne kadar) hâfızası seninkinden daha güçlü olan birini görmedim.” Bunun üzerine (Ebu Davud): “İbrahim'in ezberlediği bütün hadisleri ben de ezberledim. Hatta ben Nücûm (ilmini de) biliyorum, o bilmiyor” dedi.

Buhârî: “Ben yüz bin sahih, iki yüz bin de gayri sahih hadis ezberledim” dedi.

Bir adam Ebu Zu'ra er-Razîye gelip talakına (nikâhına) yemin ederek: “Sen yüz bin hadis ezberledin” dedi. O da (dediğini tasdik sadedinde): “Hanımına dokunabilir (onunla birlikte olabilir) sin” dedi.

¹⁹ Hadiste nokta, harf ve hareke yanlış yapmak demektir. Bkz. Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 150.

Ayrıca Ebu Zur'a: "Kıraat yoluyla on bin hadis ezberledim" dedi.

Hâfız Ebu Abbas b. Ukde şöyle dedi: "Ben isnadıyla beraber yüz bin hadis ezberledim."

Hâfız Ebubekir b. el-Cuâbî: ise "Ben dört yüz bin hadis ezberledim. Altı yüz bin hadisi de müzakere edebilirim" dedi.

Yine (Ebu Zur'a) şöyle dedi: Ben Rakka'ya geldiğimde kitaplarla dolu bir kitaplığım vardı. (Bir gün) hizmetçim üzgün bir vaziyette geldi ve kitapların zayi olduğunu söyledi. Bunun üzerine kendisine: "Üzülme ey evlat onların içinde, metninde ve senedinde işkâl bulunmayan iki yüz bin hadis vardı." dedim.

Hâfız'a gelince o da iki nevidir:

1-Fakihlere göre hâfız: Tahâvî, Beyhâkî, Bâcî İbn Arabî el-Muafîrî, Kadı İyâz, Nevevî, İbn Teymiye, İbn Kayyim ve İbn Kesîr gibi kimselerdir.

2-Muhaddislere göre hâfız: Bunlar hâfızların kahir ekseriyetidir.

Muhaddislere göre hâfız hem daha fazla hadis ezberleyen hem de daha çok rivayet eden kimselerdir. (Bunlar aynı zamanda) ricalin durumunu (ahvâlini) ve tabakalarını da en iyi bilenlerdir. (Diğer taraftan bu kimseler) "ilel"²⁰ ve "garibu'l-hadis"²¹ konusuna olan hâkimiyetlerinden dolayı tashih²² ve taz'if²³ kurallarını da en iyi bilenlerdir.

Emiru'l-Mü'minîn Fi'l-Hadis:

Hadis hıfzında en yüksek mertebedir. Ondan daha üstün bir derece yoktur.

Bu mertebe ilk olarak h. 2. asırda ortaya çıkmıştır.

Hâfız Suyûtî Tedrib'de bu lakabın Hz. Peygamber'in şu sözüne dayandırılmış olabileceğini söylemektedir: "*Nebi (sav) 'Allah'ım benim halifelerime merhamet eyle buyurdu. (Oradakiler): Senin halifelerin kimlerdir ey Allah'ın Rasulü? diye sordular. Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Benden sonra gelip benim hadis ve*

²⁰ İletim çoğulu olup hadisin metin ve senedinde bulunan ve ancak mütehasıs hadis âlimlerinin fark edebilecekleri gizli kusurlardır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 74.

²¹ Hadiste az kullanılmış olduğu için anlaşılması zor olan, açıklamayı gerektiren kelime. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 60.

²² Hadisin sahih olduğunu tespit etmek demektir. (çev.)

²³ Hadisin zayıf olduğunu tespit etmek demektir. (çev.)

sünnetlerimi rivayet edenlerdir.” Bu hadisi Taberânî ve başkaları da rivayet etmişlerdir.

Ben de diyorum ki: “Bu hadisi Ramâhurmûzî *Muhaddisu'l-Fasil'da*, Taberânî *Mu'cemmul-Evsat* da, Ebu Naîm *Tarihu'l-Isbahanda*, Hatîb *Şerefu Eshabi'l-Hadis'* de rivayet etmişlerdir. Hepsi de Ahmed b. İsa el-Alevîye > İbn Ebi Fudeyk (Fedîk) > Hişam b. Sad > Zeyd b. Eslem > Ata b. Yesar > Abdullah b. Abbas > Ali b. Ebi Talib kanalıyla rivayet etmişlerdir. Ali b. Ebi Talib bu konuyu şöyle aktarır: “*Rasullah (sav) (bir gün) yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: Allah'ım! Halifelerime rahmet eyle. Biz: “onlar kimlerdir ey Allah'ın Rasûlü” diye sorduk. Nebi (sav) şöyle cevap verdi: Onlar benden sonra gelip hadislerimi rivayet eden ve onları insanlara öğretenlerdir*”

Ahmed b. İsa el-Haşimî el-Alevî, Zehebî'nin *Mizan'* da Darekutni'den naklen tercemesine yer verdiği kişidir. Darekutni bu kişi hakkında “yalancı” demiştir. Zehebî ise bu hadisi Remahurmûzî senediyle sevk ettikten sonra onun butlanına hükmetmiştir.

Hâfız Zeylâî, *Nasbu'r-Raye'* de şöyle dedi: Hâfız Ebu Muhammed er-Remahurmûzî *Muhaddisu'l-Fasil'* in baş tarafında Ahmed b. İsa'dan mevzu bir hadis rivayet etmiştir. (Oysa) bu kişi yalancılıkla müttehem bir kimsedir. (Müellifin kastettiği) bu hadistir.

Hatib Bağdâdî (bu rivayeti) *Şerefu' Eshabil-Hadis'* te Abdusselam b. Ubeyde > İbn Ebi Fudeyk (Fedîk) > Hişam b. Sa'd kanalıyla rivayet etmiştir.

İbn Hibban, Abdusselam b. Ubeyd için “hadis hırsızlığı yapardı, mevzu hadisler rivayet ederdi” dedi.

Hadis Hırsızlığı: Râvinin bilinen bir senetle meşhur olmuş bir hadisi (alıp) onu kasten başka bir tarikle rivayet etmesidir.

(Bunun) Misali: Leys ve Yunus'un Zührî'den onun da Enes'ten rivayet ettiği “*kim bana kasten yalan isnad ederse...*” şeklindeki hadistir.²⁴

Bu hadisi Abdusselam, Sufyan b. Uyeyne ve Zührî kanalıyla rivayet etmiştir. Abdusselam, (daha sonra) Leys ve Yunus rivayetini, İbn Uyeyne rivayetine tahvil etmiştir. İşte bu (yapılan) hadis hırsızlığıdır.

²⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. İlim, 38.

(Bu konuda bir başka örnek ise) İbn Uyeyne'nin Zührî'den onun da Said b. Müseyyeb'den, onun da Ebu Hureyre'den naklettiği “*Mü'min bir delikten iki kere ısırılmaz*”²⁵ hadisidir. Abdusselam bunu (da) hırsızlayarak İbn Uyeyne > Zühri > İbn Ebi Zinad > A'rec > Ebu Hureyre senediyle rivayet etti.

Ebu Avâne, sanki bu durumu bilmiyormuş gibi *Sahih*'inde Abdüsselam'dan, (bu) hadis(i) rivayet etmiştir.

“el-Hulefâ” hadisinin bir başka tariki daha vardır: Onu Hatib Bağdadî, *Şerefu Ashabi'l- Hadis*'te tahrir etmiştir. Hatib'in yer verdiği rivayet Ebu Sabbah > Abdulgâfûr > Ebu Hişam er-Rumânî > Hz. Ali kanalıyla gelmektedir. Bu senette nakledilen hadiste Nebi (sav) şöyle buyurmaktadır: “*Benim, ashabımın ve benden önceki nebilerin halifelerinin (haleflerinin) özelliklerini (alametlerini) size haber vereyim mi? Onlar Kur'an'ı, benim hadislerimi ve benden önceki nebilerin sözlerini Allah rızası için taşıyan hamelelerdir.*”

Bu rivayette adı geçen Abdulgafûr için İbn Hibban “hadis uydururdu”, İbn Adîy ise “zayıf ve münkeru'l-hadis”²⁶ demiştir.

Ehl-i hadise göre Nebi (sav)in hadislerinin tebliğinde ve sünnetin neşrinde onun naipleri olduğunda şüphe yoktur. İşte bunlar (bu yönüyle) onun (sav) halifeleridir.

Bundan ötürü onların bir kısmı “hadiste emiru'l-mü'minîn” olarak nitelendirilirler.

Bu, tıpkı hükümlerin infazı, hadlerin uygulanması ve İslâmî merkezlerin himayesi gibi görevlerde yönetici halifelerin Müslümanlara niyabeten “Umerau'l-Mü'minîn” diye isimlendirilmeleri gibidir. (Ancak) nasıl ki her âlim, fazıl veya rey sahibi kimsenin yönetici halife (emiru'l-mü'minîn) olması uygun değildir. (Zira) bu kritik makama gelmek için İslam fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak açıklanmış olan bir kısım şartları taşıması gerekir. Aynı şekilde her hadis hâfızının da hadiste Emirul-Mü'minîn lakabını hak etmesi mümkün değildir. Ancak (bu makamı) aşağıdaki şartları sağlayan kimseler hak edebilir.

- 1- Hem hıfz hem de kitabet bakımından sıkı ve sağlam olması
- 2- İlel ve rical konusunda uzman olması

²⁵ Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Zühd, 63.

²⁶ Ravi kusurlarını tespit eden cerhin mertebelerinden birisidir. Geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 112.

3- Kendi alanındaki ilmî kariyerinin yanı sıra (alanla ilgili) muteber bir kitap telif etmesi gerekir. Ya da alanında mahir olan hadis hâfızlarının ondan hadis almış olması gerekir.

Bu şartların tamamının bir şahısta toplanmasının zorluğundan dolayı, çok az bir kısmı hariç bu lakaba hâfızların çoğu nail olamamışlardır. Bunların da adedi yirmi kişiyi geçmez. Mesela İmam Malik b. Enes onlardan birisidir. Yahya b. Said el-Kattan ve Yahya b. Main: “Malik diğer hâfızlar gibi değişik beldelere “rıhle”de²⁷ bulunmadığı, hac görevi hariç Medine’den ayrılmadığı, Hac için ayrıldığında da hemen döndüğü, bundan dolayı da çok sayıdaki hadisi elden kaçırdığı (elde etme imkânı bulamadığı) halde yine de hadiste “emiru’l-mü’minîndir.” O aynı zamanda son derece sağlam, rical tenkidinde duyarlı, dikkatli ve uzman bir kimsedir” demektedirler.

Tirmîzî *İlel’*inde şöyle dedi: “Ben İshak b. Musa el-Ensârî’den, Maîn b. İsa’nın Malik hakkında şöyle dediğini işittim: “Malik b. Enes, Rasulallah (sav)’ın hadisleri konusunda ت-ى vb. harflerde bile çok titiz davranıyordu.”

Aynı şekilde Ali b. Medînî’den naklen Yahya b. Said el Kattan’ın: “Bu kavim içinde hadisi Malik b. Enes’in hadisinden daha sahih olanı yoktur. Malik hadis ilminde e imam idi” dediği rivayet edilir.

Ayrıca Ali b. Medînî Malik ile ilgili olarak Sufyan b. Uyeyne’den rivayetle şöyle der: “Rical tenkidi ve onların durumunu bilme konusunda Malik’ten daha sağlam kimse yoktur.”

(Bu konuda ayrıca) Yahya b. Maîn şöyle demiştir: “Abdülkerim hariç Malik’in kendisinden hadis rivayet ettiği kim varsa hepsi sikâdır.”²⁸ Bence buradaki Abdülkerim, İbn Ebi Muharrîk’dir. (Yazılışı) mim harfinin ötresi iledir. (Bu kişi) Ebu Umeyye el-Basrî el-Muallîmî’dir.

İbn Abdilberr: “Bu zatın za’fında ihtilaf edilmemiştir. Onun dış görüntüsü Malik’i yanıltmıştır. (Muhtemelen) onun memleketinden olmadığı için Malik onu tam tanıyamıyordu. Ondan ahkâm konusunda hadis almadı. Sadece terğib²⁹ ve faziletler konusundaki hadislerden tahriçte bulundu.”

²⁷ Hadis öğrenmek ve hadisle ilgili çeşitli malumat elde etmek için seyahat etmek demektir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 129.

²⁸ Ta’ dilin mertebelerinden birisi olup güvenilir demektir. (çev.)

²⁹ İyi ve güzel şeyler yapmaya özendirme anlamında kullanılan bir hadis terimidir. (çev.)

Hâfız İbn Seyyidu'n-Nas, Tirmizî şerhinde (Bu konuda) şöyle dedi: “Malik ondan (Abdülkerim'den) başka isnatlarla sabit olan: “*Utanmazsan dilediğini yap*”³⁰ ve “*Namazda sağ elin sol elinin üzerine konması*”³¹ ile ilgili hadisleri rivayet etmiştir.

Onun (güvenilir olup olmaması ile ilgili) durum Malik tarafından anlaşılınca “Onun mescitte çok ağlaması beni yanılttı” diyerek hatasını itiraf etti.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel: “Ben babama: “Zühri'nin arkadaşları arasında en sağlam kimdir? diye sordum.” (Babam): “Malik her konuda, her alanda en sağlam olanıdır” dedi.

(Bu konuda) İbn Hibban ise şöyle dedi: “Medine’de fukahâdan ricâli ilk tenkit eden kişi Malik idi. O hadiste sika olmayanlardan da yüz çevirir, sadece sahih olan haberleri rivayet eder ve sadece sika olan kimselerden rivayette bulunurdu.

Onun *Muvatta* isimli kitabı sünnet konusundaki faydalı kitaplardan birisidir. İmam Şafî onu şu meşhur sözünü methetti: “Yeryüzünde Malik’in kitabından daha sağlam (güvenilir) kitap yoktur.”

Onu, şöhretinin yanı sıra *Muvatta* şerhleri ve diğer hadis kitaplarındaki intişarından dolayı başka âlimler de çokça sena ettiler. Bunları zikrederek konuyu uzatmaya gerek yoktur. Ondaki mürsel hadisler³² ile belağ rivayetler³³ olmasaydı ne *Sahihayn*³⁴ ne de başka kitaplar ona üstün gelemezdi.

Malikîler onun kıymetini takdir edemediler. Tearuz durumunda onun “*Müdevven*”³⁵ (adıyla bilinen) kitabını *Muvatta*’ya takdim ettiler. Oysa hadis ve fıkıh usulü kaideleri gereği aşağıdaki hususlarda *Muvatta*’nın ona (*Müdevven*’e) takdimi gerekir:

³⁰ Buhârî, Enbiya 54, Edeb 78; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Zühhd 17; Malik, b. Enes, *Muvattâ*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Sefer 46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. IV, 121-122, V, 273.

³¹ Müslîm, Salât, 5.

³² Tabiûn’dan birinin sahabeyi atlayarak, hadisi doğrudan Rasulullah’a nispet ederek rivayet etmesidir. (çev.)

³³ Nakledilen haberin kendisinden nakledilen kimseye aidiyetine veya ondan işitilmiş olduğuna kesin delalet etmeyen bir edâ şıgası ile rivayet edilen hadisler için kullanılan bir terimdir. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.41.

³⁴ Buhârî ve Müslîm’in Sahih’lerine verilen ortak isim. (çev.)

³⁵ Muhtelif hadis malzemesinin belli bir tasnife tabi tutulmadan bir araya toplandığı kitap türüdür. (çev.)

1- *Müvatta'*yı İmam Malik kendi eliyle yazdı. Yaklaşık kırk sene onu ayıklamaya çalıştı. Oysa “müdevven” eseri böyle değildir. Çünkü onu ne (kendisi) yazdı ne de ayıklamaya çalıştı.

2- *Muvatta'*yı İmam Malik'ten yüzlerce âlim rivayet etti. O tevatüren³⁶ nakledilmiştir. Oysa *Müdevven* böyle değildir. Bilakis bu kitabı rivayet etme konusunda İbn Kasım teferrüt³⁷ etmiştir.

3- *Muvatta'*nın bütün râvileri İmam Malik'in Medine'li olan arkadaşları/akranlarıdır. Onlar, vefatına kadar onunla birlikte idiler. Hâlbuki *Müdevven*'in rivayeti kendisine nispet edilen İbn Kasım, İmam Malik'in vefatından yirmi yıl önce ondan ayrılmıştı. Oysa (hadis ilminde) şeyh³⁸ ile birlikte olmak, ondan ayrı olmaya mukaddemdir.

4- İmam'ın *Muvatta'*daki görüşleri ayetler, hadisler ve haberlerden/eserlerden oluşan delillerle birlikte zikredilmiştir. Oysa ona nispet edilen “*Müdevven*”deki rivayetler delillerle desteklenmekten uzaktır. Bu konunun ayrıntısı bu çalışmanın dışındadır.

(Emru'l-mü'minîn fil-hadîs olanlardan) birisi de *Camîu's-Sahih* sahibi hâfızların imamı ve (hadis) ilmin(in) dâhîsi (Cebelu'l-İlm) olarak nitelendirilen Ebu Abdillâh Muhammd b. İsmail el-Buhârî'dir.

Buhârî hakkında hocası Ali b. el-Medîni: “onun gibisi görülmemiştir” ifadesini kullanmıştır.

İbn Huzeyme de: “Gök kubbenin altında Buhârî'den daha âlim bir hadisçi yoktur” ifadesine yer vermiştir.

Buhârî, hadis ezberleme ve rivayet etmedeki ihatasının yanında son derece sağlam ve “ilel ilmi”nde otoriter birisiydi.

Buhârî'nin “verrak”³⁹larından olan Muhammed b. Hatem şöyle dedi: “Haşîd b. İsmail'den ve başkalarından şöyle söylediklerini duydum: “ Buhârî bizimle beraber sema meclislerine katılırdı. Küçük bir çocuk olduğu halde hadisleri yazmazdı. Bu durum günlerce böyle devam etti. Ona neden yazmadığını

³⁶ Hadislerin mütevâtir senetle rivayet edilmesidir. (çev.)

³⁷ Bir hadisi rivayette ravinin tek kalması. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 153.

³⁸ Hadis terminolojisinde bir ravinin kendisinden hadis aldığı kimse için kullanılan bir ıstılahtır. (çev.)

³⁹ Müelliflerin müsvedde eserlerini temize çekmekle veya istinsah edip çoğaltmakla uğraşan kimsedir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 160

sorduğumuzda bize : “Siz benim üzerime fazla geliyorsunuz. Bana fazla yükleniyorsunuz. (Size kendimi kanıtlamam için) bana sadece yazdıklarınızı arz ediniz” dedi. Bunun üzerine biz yanımızda olanları arz ettik. O bunların üzerine on beş bin hadis ekleyip tamamını da ezberinden okudu. Hatta biz onun hıfzına güvenerek yazdıklarımızla hüküm vermeye başladık. Böylece hiç kimsenin onu geçemeyeceğini anladık.

Hâfız Ahmed b. Nasr el Haffaf (!) (Buhari için): “Muhammed b. İsmail hadiste Ahmed b. Hanbel’den ve İshak b. Rahaveyh’ten yirmi derece daha bilgilidir” dedi.

Tirmizî : “Ne Irak’ta ne de Horasan’da “ilel”, “tarih” ve “sened” bilgisi konularında Muhammed b. İsmail’den daha âlim birisini görmedim” dedi.

Onun *Camiu’s-Sahih* kitabı Kur’an’dan sonra İslâmî kitapların en kıymetlisi ve en sahih olanıdır. Ümmet onu kabulde icma etti. Meşhur âlimler onu yücelttiler. Onun, hadis hâfızları yanında heybet(l)i (bir duruşu) vardır. O, aynı zamanda azametiyle kalplere de bir heybet (ürperti) salmıştır.

Zehebî *Mizan*’da, *Camiu’s-Sahih*’ten bir hadis zikredip râvisi hakkında tenkitte bulunarak şöyle dedi: “*Camiu’s-Sahih*’in heybeti olmasaydı ben bu hadisi Halid’in münker⁴⁰lerinden sayacaktım.

Münzirî’nin şeyhi, hâfız Ebu’l-Hasan b. Mufaddal el-Malikî şöyle dedi: “Şeyhân’ın⁴¹ veya her ikisinden birinin hadisiyle ihticac ettiği bir râvi muhakkak sağlamdır. (قفز القنطرة)

İmam Müslim, Buhârî’in talebesi ve ondan hadis alan birisi olarak onun faziletini (üstünlüğünü) kabul ediyordu. Hatta Darekutnî bu konuda: “Buhârî olmasaydı Müslim ne hadis toplamak için yolculuklara çıkabilirdi, ne de gittiği yerlerden geri dönebilirdi” demiştir.

Hâkim, *Tarihu’n-Nisabur*’da, Ebû Hamîd Ahmed b. Hamdûn’dan şunu rivayet eder: “Müslim’in Buhârî’ye gelerek alnından öptüğünü ve şöyle dediğini bizzat duydum. “müsaade et ayaklarını da öpeyim ey üstatlar üstadı! ve muhaddislerin efendisi!; Ey illetler konusunda hadis tabibi! ” Sonra ona

⁴⁰ Zayıf bir ravinin sika bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadis türü. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 111.

⁴¹ Buhârî ve Müslim’in ortak ismi. (çev.)

kendisinden rivayet ettiği “keffaretu’l-meclis”⁴² konusundaki bir hadisi sordu. Buhârî de o hadisin illetini izah ederek ona cevap verdi.

Onun *Tarihu’l-Kebîr*’i hakkında Ebu Ahmed el- Hakîm şöyle der: “Bu öyle bir kitaptır ki şimdiye kadar onu geçen olmamıştır. Ondan sonra Tarih, el-Esmâ veya el-Kunâ konularında her hangi bir telifatta bulunmak isteyen ondan müstağni olamamıştır. (Ondan yaptıkları alıntılarını) bir kısmını kendilerine nispet etmişler, bir kısmına da ondan hikâye ederek yer vermişlerdir. Allah ondan razı olsun. O usûl kaidelerini (de) belirleyen(lerden birisi)dir.

Hadiste Emiru’l Mü’minîn olanlardan birisi de hâfız ve mutkîn⁴³ olan Ebu Hasan b. Ömer Darekutnîdir. Hakîm, Darekutnî’nin hıfz ve vera⁴⁴ bakımından kendi asrının en birincisi (اوحد) olduğunu, onun kurrallar⁴⁵ ve nahivciler⁴⁶ arasında da “İmam” olarak anıldığını ifade ederek şöyle der: “Ben Bağdat’ta dört ay kaldım, birçok defa bir araya geldik, onu bana anlatılanlardan çok daha üstün olarak gördüm. Ona “ilel” ilmi ve hadis şeyhlerinin durumu hakkında (bir kısım sorular) sordum. Onun çokça eserleri vardır. Sözü uzatmak istemediğimden isimlerini zikretmeyeceğim. Ben yeryüzünde onun mislinin olmadığına şahitlik ederim.”

Hatîb ise (Darekutnî için) şunları söyler: “Darekutnî kendi asrında eşine nadir rastlanan birisiydi. O, zamanının efendisi ve döneminin İmam’ı idi. Sıdk, itkan⁴⁷ ve mezhebindeki selamet bakımından zirvede olduğu gibi eser ilmi, ilelu’l-hadisi bilme, esmau’r-ricâl⁴⁸ ilmi ve ahvalu’r-ruvât⁴⁹ ilmi konularında da zirveye ulaşmıştı.

Abdulgânî b. Said el-Ezdî şöyle dedi: “Allah Resulünün hadisleri konusunda kendi dönemleri itibarıyla en güzel konuşanlar üç kişidir:

Ali b. Medinî

⁴² Bir meclisten kalkarken okunacak dua. (çev.) Söz konusu hadis için bkz. Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Edeb, 27; Tirmizî, Deâvât,

⁴³ Hadiste sağlam ve güvenilir raviyi niteleyen bir ta’dil ifadesi. (çev.)

⁴⁴ Allah’a karşı gelmekten sakınan anlamında tasavvufî bir terim. (çev.)

⁴⁵ Kıraat ilmiyle ilgilenen kimseler.(çev.)

⁴⁶ Arap grameri ile ilgilenen dil bilimciler (çev.)

⁴⁷ Ravinin fazla zapt sahibi, titiz olmasıdır. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 79.

⁴⁸ Hadis ravilerinin isim ve künyelerini bilmeyi konu edinen hadis bilgi kolu. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s

⁴⁹ Hadis ravilerinin cerh ve ta’dil bakımından durumlarını inceleyen hadis disiplini. (çev.)

Musa b. Harun

Ali b. Ömer Darekutnî,

Hâfız Burkânî Darekutnî için: “İlel ile ilgili rivayetleri ezberinden imla ettiriyordu. Ben de onları topladım. İnsanlar onları benim nüshamdan okudular” demektedir.

Zehebî: “Bu nadîde imamın ilmî dehasını anlamak istersen, onun *Kitabu’l-İlel*’ini mütalaa et, dehşete düşer, hayrette kalırsın” der.

Şu’be, Muhammed b. İshak, Abdullah b. Mübarek, Muhammed Yahya ez-Zühî, İshak b. Râhaveyh ve Hâfız İbn Hacer de hadiste emiru’l-mü’mînîn olanlardandır. İbn Hacer onların sonuncusudur. Ondan sonra bu mertebeye ulaşan hiç kimse gelmemiştir. Onun talebelerinden Sehâvî, Deylemî ve Suyûtî gibi hâfızlar gelmişlerse de ona ulaşamamışlardır. Ancak onun kitaplarından tedriste bulunmak suretiyle ona talebe olmuşlar ve ondan çokça istifade etmişlerdir. İbn Hacer, ehl-i hadise göre, hadis ıstılahlarının anlamını bilme bakımından hâfızların hatimesi olarak kabul edilir. Her ne kadar ondan sonra *İhya*’nın şârihî olan Seyyid Murtaza ez-Zebidî de hâfız olarak adlandırılrsa de bu (sadece) kelimenin kullanım alanının genişliğinden dolayıdır.

Merhum dostumuz Allâme Şeyh Muhammed el-Kevserî el-Hanefî, İbn Tolon el-Hanefî’yi de hâfız olarak nitelendirdi. Ben kendisiyle bu konuyu tartıştım. Ancak O (gerekçe olarak): “onun merviyatı çoktur(!)” dedi.

Bana göre Kevserî’nin bu (yaklaşım tarzı bir) mugalatadır.⁵⁰ Zira bir kimsenin merviyatının çokluğu, kendi mesmuatı olmak kaydıyla hâfız olarak nitelendirilmesini sağlayabilir. Oysa İbn Tolon gibi son dönemdeki bazı kimselerin merviyatı icazet yolu ile dir. Bu tür icazette amaç, isnat zincirinin devam ettirilmesi ve bu zincirdeki rical ile teberrükte bulunulmasıdır. Hâfız Sehâvî’nin dediğine göre O (İbn Tolon da bu yola başvurarak) Kâbe’nin karşısında (sadece) sufî hırkası giyinip salih kimselerden teberrükte bulunmuştur. Oysa senetlerin munkatı’olduğunu kendisi de biliyordu.

Ben Karavîyyin Üniversitesinde eğitim görürken âmî⁵¹ bir adamın -Allah şanı yüceltsin – babası ve dedesi kanalıyla Seyyid Murtaza’dan icazet yoluyla hadis rivayet ettiğini öğrendim. Kendisine gidip icazet istedim. Bana icazet verdi.

⁵⁰ Yanıltma demektir. (çev.)

⁵¹ Gözleri görmeyen kimseler için kullanılan bir terimdir. (çev.)

Oysa benim birçok şeyh vasıtasıyla Seyyid Murtaza ez-Zebidî'den zaten rivayetlerim vardı.

Ayrıca Mağrib'den dostum Ebu'l-Feyz, Şeyh Abdulhâfız el-Fasî ve Şeyh el-Mekkî el-Betâverî ve Şeyh Fethullah el-Bunânî de “emîru'l-mü'minîn fi'l-hadis” olan kimselerdendir. Allah hepsinden razı olsun.

Abdullah b. Sadık / TANCA

KAYNAKÇA

- Abdullah Aydınlı, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1984.
- Abdullah b. Sâdık el-Ğumârî, رتب الحفظ عند المحدثين Karâviyyin Üniversitesi **Hakka Davet Dergisi**, Fas, Kasım - 2009.
- “Sebilu't-Tevfik Fi Tercemeti Abdillah b. Sadık. Ts.
- Abdülhay el- Kettânî, **Fihrisü'l-Fehâris ve'l-esbât ve mü'cemu'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselâlat**. I-III Beyrut, 1984
- Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, **es- Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Faruk Hamâde, Abdullah b. Sadık el-Ğumârî, **Dâru'l-Kalem**, Dimeşk, 2006.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Malik, b. Enes, **Muvattâ**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Müslim, b. Haccâc, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Münâvî, Şerhu's-Şemâ'il-i Muhammediyye, İstanbul (1290) ve Kahire'de (1317, 1318,
- M. Said Çöğenli, “**Mutarrızî**” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006.
- M. Yaşar Kandemir, “**Fehrese**” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII/298.

